

В І Д Г У К

о ф і ц і й н о г о о п о н е н т а

**доктора медичних наук, професора Калиниченко Ірини Олександрівни
на дисертацію Авдієвської Олени Георгіївни «Гігієнічна оцінка умов
формування здоров'язбережуючого середовища в родинах учнів закладів
загальної середньої освіти», що представлена на здобуття наукового
ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю
14.02.01 – гігієна та професійна патологія**

Актуальність теми дисертаційної роботи

Проблема збереження й зміцнення здоров'я населення за всіх часів є однією із ключових у суспільстві. Здоров'я дитячого населення – це показник цивілізованості держави, що відображає рівень її соціально-економічного розвитку, головний критерій доцільності та ефективності усіх сфер соціальної діяльності. Наразі в Україні тенденція погіршення здоров'я дітей набула загрозливого рівня. Незважаючи на широку систему запроваджених заходів як державного, так і регіонального рівнів, показники офіційної статистики і суб'єктивного самопочуття шкільної молоді, особливо по закінченні освітнього закладу характеризуються несприятливими тенденціями.

Для України, як і для більшості європейських країн, притаманна значна поширеність чинників ризику неінфекційної патології, наслідком чого є критичні показники здоров'я населення. В той час як неінфекційні захворювання є важливою проблемою громадського здоров'я у всьому світі, особливо ця проблема стосується Європи, де вони стали причиною 89% випадків смерті та 84% років, які пов'язані із інвалідністю.

Оцінка й аналіз факторів ризику розвитку захворювань і керування цими факторами вважаються одним з найбільш перспективних напрямів оздоровлення населення. Проте, дослідження власне характеру та механізмів дії несприятливих екзогенних та ендогенних чинників на здоров'я людини дало підставу визнати високу значущість поведінкового чинника, особливо вагомого у дитячому віці.

Слід також акцентувати увагу на тому, що важливим чинником збереження і зміцнення здоров'я, ефективної соціальної адаптації дітей у середовищі життєдіяльності є родина, яка у суспільстві залишається первинним осередком соціалізації дитини, в якому відбувається виховання навичок здорового способу життя і свідомого ставлення до власного здоров'я.

Гігієнічні та медико-соціальні проблеми збереження та зміцнення здоров'я дітей шкільного віку в умовах сучасної родини в значній мірі обумовлені відсутністю в медико-профілактичних програмах регіонального рівня міжсекторальної взаємодії, на рівні освітнього закладу - стратегій розвитку політики шкільного життя, що орієнтована на усіх учасників освітнього процесу (учень, вчитель, батьки).

Таким чином існує наявність невирішених питань, що стосуються розроблення наукових основ комплексної гігієнічної оцінки впливу родини на збереження та зміцнення здоров'я учнів, а також удосконалення існуючої системи первинної профілактики неінфекційних захворювань насамперед серед дітей шкільного віку.

Все вище зазначене є свідченням того, що актуальність і новизна теми дисертації О.Г. Авдієвської, сформульованої нею мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження не викликає сумніву.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

За своєю структурою, об'ємом виконаних досліджень, сформульованими науковими положеннями, висновками та практичним впровадженням результатів, дисертація Авдієвської Олени Георгіївни є завершеною науково-дослідною роботою. Вирішення дисертантом поставлених у роботі завдань та досягнення мети ґрунтувалося на достатньому обсязі та різноплановості досліджень.

Дисертаційне дослідження Авдієвської Олени Георгіївни виконано у межах науково-дослідних робіт Державної установи «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України»: «Вивчити медико-соціальні умови

для позитивного впливу родини на збереження і зміцнення здоров'я дітей шкільного віку» (№ держреєстрації № 0117U003011) та «Розробити систему профілактичних заходів з оптимізації навчальної діяльності академічно здібних дітей під час їх адаптації до основної школи за умов меритократичної освіти» (№ держреєстрації № 0115U001017).

Метою роботи авторка визначила гігієнічну оцінку умов формування здоров'язбережувального середовища у родині дітей шкільного віку для удосконалення системи первинної профілактики неінфекційних захворювань учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Для досягнення мети дослідження виокремлено наступні **завдання**:

1. Дослідити гігієнічні та медико-соціальні проблеми збереження та зміцнення здоров'я дітей шкільного віку в умовах сучасної родини.
2. Встановити чинники ризику погіршення стану здоров'я учнів закладів загальної середньої освіти, що обумовлені впливом родини.
3. Визначити чинники формування здоров'язбережувального середовища в родині учнів ЗЗСО.
4. Виявити статеві та вікові особливості впливу родини на збереження і зміцнення здоров'я та формування навичок здорового способу життя дітей шкільного віку.
5. Обґрунтувати і розробити систему заходів збереження і зміцнення здоров'я учнів закладів загальної середньої освіти в умовах родини.

Об'єктом дослідження авторкою визначено процес формування освітнього середовища в родині і його вплив на здоров'я учнів ЗЗСО. Предмет дослідження: гігієнічні та медико-соціальні чинники освітнього середовища у родині, стан здоров'я та фізичний розвиток учнів початкової та основної школи ЗЗСО, вплив родини на здоров'я дітей шкільного віку.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Достовірність і новизна наукових положень, сформульованих у дисертації, базується на достатньо ємних натурних і експериментальних

дослідженнях. З метою реалізації поставлених у науковому дослідженні завдань дисертантом використані адекватні, сформульованій меті, методи дослідження:

- гігієнічні (для оцінки умов життєдіяльності учнів ЗЗСО в родині та закладі освіти);
- соціологічні (для оцінки рівня сформованості навичок здорового способу життя та здоров'яформуючої поведінки);
- клінічні (для оцінки стану здоров'я);
- психодіагностичні (для визначення особистісних якостей учнів);
- медико-статистичні (для статистичної обробки отриманих матеріалів);
- статистичні (для встановлення зв'язків між чинниками освітнього середовища родини).

Наукове значення отриманих результатів. Проведені дисертантом дослідження дозволили запропонувати комплекс диференційованих для початкової та основної школи ЗЗСО заходів щодо попередження несприятливого впливу родини на здоров'я дітей шкільного віку, спрямованих на забезпечення сприятливих умов для навчальної діяльності учнів, включаючи санітарно-епідеміологічне благополуччя помешкання, організацію раціональної рухової активності і харчування, забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату, підтримки сталої мотивації вести здоровий спосіб життя і навчання відповідним навичкам і вмінням, взаємодію закладу освіти із батьками щодо моніторингу здоров'я дітей та чинників ризику для певного навчального колективу.

Особливо привертає на себе увагу те, що в результаті проведених досліджень О.Г. Авдієвською вперше: розроблено заходи із ідентифікації, характеристики та оцінки експозиції чинників ризику освітнього середовища в родині шляхом автоматизованого контролю за річною та тижневою динамікою окремих показників життєдіяльності учнів: тижневої динаміки функціонального стану дитини, суб'єктивного сприйняття батьками та учнями здоров'я, соціально-психологічної адаптації та режиму дня; встановлені медико-соціальні чинники ризику погіршення здоров'я учнів основної школи

ЗЗСО різного віку та статі, що обумовлені впливом родини; доведена значущість соціальної компетентності підлітків для збереження та зміцнення власного здоров'я; визначені ключові фактори впливу родини на збереження та зміцнення здоров'я учнів початкової школи: освіта батька, психологічний мікроклімат в родині та її матеріальне становище, умови проживання дітей, наявність шкідливих умов праці та хронічних захворювань у батьків, паління матері, медикаментозне стимулювання пологів, характер годування немовлят та характер харчування дитини на час навчання.

Практична значимість отриманих результатів та їх впровадження в практику. На підставі проведених досліджень була вперше розроблена та впроваджена у діяльність ЗЗСО система профілактичних заходів, спрямованих на гігієнічну оптимізацію освітнього середовища в умовах сучасної родини для удосконалення системи первинної профілактики неінфекційних захворювань дітей шкільного віку. Одержані результати використано для розробки двох посібників:

1) Даниленко Г.Н., Сотникова-Мелешкина Ж.В., Авдиевская Е.Г. Рациональное питание младших школьников: научно-популярное издание, Харьков, 2016. 104 с.;

2) Щербакова О.О., Даниленко Г. М., Авдієвська О.Г. Медико-психологічний супровід учнів початкової школи в межах науково-педагогічного проекту «Інтелект України»: посібник, Харків, 2019. 446 с.

Матеріали дисертаційної роботи впроваджено в ЗЗСО: Глевахівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Васильківської РДА Київської області, (акт впровадження від 04.09.2019 р.), Добропільський навчально-виховний комплекс «Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4 з поглибленим вивченням окремих предметів-дошкільний навчальний заклад» Добропільської міської ради Донецької області (акт впровадження від 20.08.2019 р.), навчально-виховне об'єднання «Новомиргородська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3 – дошкільний навчальний заклад» Новомиргородської районної ради Кіровоградської області (акт впровадження

від 21.01.2019 р.), Рівненський навчально-виховний комплекс №12 Рівненської міської ради (акт впровадження від 05.09.2019 р.), Одеський навчально-виховний комплекс №13 «Загальноосвітня школа I-III ступенів-гімназія» Одеської міської ради (акт впровадження від 03.12.2019 р.), Одеська загальноосвітня школа №120 I-III ступенів Одеської міської ради (акт впровадження від 03.09.2019), Іллінівський опорний заклад загальної середньої освіти з поглибленим вивченням іноземних мов Іллінівської сільської ради Костянтинівського району Донецької області (акт впровадження від 06.09.2019 р.), Львівська середня загальноосвітня школа I-III ступенів №44 ім. Т.Г. Шевченка Львівської області (акт впровадження від 10.09.2019 р.), середня загальноосвітня школа I-III ступенів №78 м. Львова Львівської області (акт впровадження від 09.09.2019 р.), що підтверджено актами.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових і фахових виданнях. Основні положення дисертації опубліковано у 32 друкованих роботах. Серед друкованих робіт виокремлено такі: 12 статей (з них 8 – у наукових фахових виданнях України, 3 – у закордонних виданнях, що входять до наукометричних баз, 1 – в інших періодичних виданнях), 13 тез доповідей у матеріалах науково-практичних конференцій (6 іноземних); 5 авторських свідоцтв на науковий твір, 2 посібники. Будь-які розробки або ідеї, що належать співавторам, разом з якими здобувачем опубліковано наукові праці, в дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційного дослідження були представлені на науково-практичних конференціях «Актуальні питання фізіології, патології та організації медичного забезпечення дітей шкільного віку та підлітків» (Харків, 24-25.10.2013; 17-18.11.2016; 14-15.11.19); Міжнародній науковій літній школі Department of Nursing Science of the University of Eastern Finland, the 5th SHE Summer School (Kuopio, Finland, 10-13 June 2015); семінарському занятті для шкільних лікарів та підліткових терапевтів «День шкільного лікаря» (Харків, 24.10.2015); науково-практичній конференції студентів, аспірантів, докторантів, молодих вчених та фахівців

«Актуальні питання сучасної медицини» (Харків, 30-31.03.2017); науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні питання фізіології, патології та організації медичного забезпечення дітей шкільного віку та підлітків. Проблемні питання коморбідних станів у дітей та підлітків» (Харків, 16-17.11.2017); Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених, присвяченій 25-річчю від дня заснування НАМН України (Київ, 23.03.2018); III, IV, V науково-практичних конференціях молодих вчених з міжнародною участю «Проблеми сьогодення в педіатрії» (Харків, 29.03.2018, 8.04.2019, 27.02.2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Ukraine-EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law: collection of intern. Scientific papers» (Chernihiv, 24-28.04.2018); Міжнародній науково-практичній конференції «IV International Congress of the Polish Society of Public Health, Public Health Forum» (Wroclaw, Poland, 22-23.11.2018); Міжнародній науково-практичній конференції «V International Congress of the Polish Society of Public Health, Public Health Forum» (Wroclaw, Poland, 26-27.11.2019); Міжнародній науково-практичній конференції «International public health conference «Public health in Ukraine – modern challenges and developing prospects» (Sumy, 23-24 April 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Харчові добавки. Харчування здорової та хворої людини: IX Міжнародна науково-практична інтернет-конференція» (Прага, Чехія, 23.10.2020).

Аналіз змісту дисертації.

Дисертація Авдієвської Олени Георгіївни «Гігієнічна оцінка умов формування здоров'язбережувального середовища в родинних закладах загальної середньої освіти» має стандартну структуру для кандидатських дисертацій, викладена логічно і аргументовано, грамотною літературною українською мовою, із коректним використанням наукової термінології і лексики.

Дисертація викладена на 219 сторінках друкованого тексту (обсяг основного її тексту становить 160 сторінок). Робота ілюстрована 20 рисунками, містить 61 таблицю. Наукова робота складається з анотації, списку публікацій

здобувача, змісту, переліку умовних позначень, вступу, аналітичного огляду літератури, розділу з загальною програмою та методами досліджень, 3-х розділів власних досліджень, висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел, який нараховує 212 найменувань, у тому числі 124 праці іноземних найменувань та додатків.

У **вступі** автор обґрунтовує вибір теми дослідження, визначає мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, узагальнює наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи. Також у вступі висвітлені мета і завдання дослідження, наукова новизна одержаних результатів, їх практична значимість, особистий внесок автора, відомості про апробацію результатів дисертації та публікації. Для досягнення мети дисертаційної роботи Авдієвською О.Г. сформульовано п'ять завдань. Завдання адекватні поставленій меті дисертації. Для досягнення поставлених завдань дисертант вдало використала широкий спектр методик, які реалізовані у відповідних розділах дисертаційної роботи. Матеріали вступної частини дисертації оцінюються позитивно.

Аналітичний огляд літератури першого розділу присвячено гігієнічним та медико-соціальним проблемам формування здоров'язберезувального середовища у родинах учнів закладів загально середньої освіти. Слід зазначити, що літературні джерела, на які автор посилається у роботі, охоплюють усі розглянуті питання й згадуються у відповідних структурних підрозділах дисертації.

Об'єкт, методи, етапи дослідження та опис відповідного методологічного інструментарію, що застосовувався у ході дослідження представлено у **другому розділі**. Робота була виконана на базі державної установи «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків Національної академії медичних наук України». Дисертаційна робота базується на аналізі досягнень вітчизняних і зарубіжних дослідників з проблеми медико-психологічного супроводу навчальної діяльності учнів ЗЗСО з урахуванням сучасної негативної тенденції щодо погіршення стану здоров'я дітей шкільного віку.

Програма дисертаційної роботи ґрунтується на гіпотезі щодо можливості попередження стійких порушень здоров'я учнів початкової та основної школи, шляхом гігієнічного обґрунтування умов формування здоров'язбережувального середовища у родинях учнів, як складової цілісної системи первинної профілактики неінфекційних захворювань учнів ЗЗСО. Програма складалася з 5 послідовних етапів дослідження.

У **третьому розділі** анонсовано дослідження гігієнічних та медико-соціальних особливостей впливу родини на здоров'я учнів початкової школи. Проведено порівняльний аналіз патологічної ураженості та фізичного розвитку учнів перших класів двох ЗЗСО на підставі даних комплексних медичних оглядів фахівцями ДУ «ІОЗДП НАМН» у динаміці навчального року. Одночасно було проведене соціально-гігієнічне анкетування їх батьків. Проведене лонгитудинальне дослідження стану здоров'я учнів початкової школи, від першого класу до п'ятого, оцінки їх адаптації до навчальної діяльності та аналізу медико-соціальних чинників життєдіяльності їх родини. У роботі був використаний комплексний метод вивчення стану здоров'я, який дозволяє виявити поширеність захворювань, морфологічних і функціональних порушень. Вивчення суб'єктивної оцінки стану здоров'я учнів та режиму дня проводилось за спеціально розробленими скринінг-анкетами. Автором доречно виконано вивчення динаміки розумової працездатності учнів (упродовж навчального тижня на початку, у середині та наприкінці навчального року) та запис ЕЕГ для оцінки індивідуальних характеристик нервової системи. Реєстрація ЕЕГ проводилася в двох режимах – фоновому (стан спокійного пильнування) і під час виконання ментального навантаження (зворотний рахунок в умі). На підставі отриманих даних робилися висновки про активованість нервової системи по частоті альфа-ритму. Для оцінки ступеня емоційної напруги і вегетативних показників проводився аналіз варіабельності серцевого ритму з використанням програмного комплексу NeuroResearcher®-Cardio-Tension-Test® (модуль Heart Rate Variability Analysis). Спектральний аналіз ритмограми проводився із використанням швидкого перетворення Фур'є.

Позитивно оцінюючи розділ, слід відмітити, що програма досліджень є логічною та включає послідовні етапи, при впровадженні яких здобувач використовує адекватні, достатні за об'ємом, методи дослідження

Четвертий розділ було присвячене вивченню статевих і вікових особливостей впливу родини на формування навичок здорового способу життя учнів основної школи, гігієнічну характеристику харчової поведінки та фізичної активності та обґрунтування системи заходів збереження і зміцнення здоров'я дітей шкільного віку в умовах родини. У дослідженні брали участь 422 учнів 6-х класів, 613 учні 7-х класів і 470 учня 9-х класів міста Дніпро.

Для дослідження соціальної пристосованості дітей, сфери їх міжособистісних відносин та їхнього сприйняття сімейних відносин, а також впливу цих відносин на шкільну адаптацію була проведена проєктивна методика Рене Жиля, яка дозволяє виявити конфліктні зони в системі міжособистісних відносин дитини. Емоційну прихильність, соціально-бажаний образ батьківського відношення, міжособистісну дистанцію в спілкуванні з дитиною, форму і спрямованість контролю за поведінкою дитини, особливості сприйняття та розуміння дитини батьками.

Дослідження медико-соціальних особливостей впливу родини на життєдіяльність підлітків було проведене з використанням анонімного анкетування 1025 дітей (492 хлопців та 506 дівчат) 15-16 років, учнів дев'ятих класів ЗЗСО України (Харків, Київ, Вінниця, Дніпро, Львів). Опитувальник «Методика оцінки впливу близького соціального оточення на суб'єктивне сприйняття власного здоров'я підлітками» містив як альтернативні, так і рейтингові питання. Вивчення соціально-психологічних особливостей розвитку особистості підлітків, які виховуються в повних та неповних сім'ях, проводилося на базі двох гімназій міста Харкова. Дослідженням було охоплено 191 учень 7-х і 8-х (з повних сімей 133 учня, у неповних сім'ях - 58 учнів), був обраний 14-факторний особистісний опитувальник Кеттелла (підлітковий варіант).

Система заходів збереження і зміцнення здоров'я дітей шкільного віку в родині, як складова здоров'язбережувального освітнього середовища розглядається у **п'ятому розділі**. Були обґрунтовані, розроблені та впроваджені моделі здоров'язбережувальних технологій для раннього виявлення та первинної профілактики неінфекційних хвороб, для чого був використаний аналіз проведених досліджень, світовий та вітчизняний досвід. Було визначено медичну та педагогічну ефективність запропонованої моделі, та розроблено програму медико-психологічного супроводу родин учнів під час переходу до базової школи (Щербакова О., Даниленко Г., Авдієвська О., 2019).

Здобувачкою доведено, що ефективні гігієнічні та медико-профілактичні заходи в закладах загальної середньої освіти мають ґрунтуватися на стратегіях батьківської та учнівської освіти, сприяти розвитку їх компетенції та мотивації щодо формування здоров'язбережувального середовища на особистісному, соціальному та суспільному рівнях.

Висновки дисертації органічно впливають із матеріалів наукового дослідження та адекватно відбивають його результати та реалізацію поставлених завдань, є логічними, науково обґрунтованими та підтверджені достатнім обсягом фактичного матеріалу, отриманого автором з використанням сучасних стандартизованих методик і обробленого статистично. Висновки оцінюються позитивно.

Усі розділи дисертації представлені на високому рівні за стилем викладання, мають достатній ступінь обґрунтованості, достовірності наукових положень і підтверджені переліком наукових публікацій наприкінці кожного розділу, в яких описані отримані дані проведених досліджень, основні розділи закінчуються висновками, що свідчить про здатність автора проводити аналіз та здійснювати узагальнення одержаних результатів.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації. Зауважень щодо оформлення дисертаційної роботи та автореферату немає. Структура та зміст автореферату ідентичні тим, що наведені у дисертації.

Дисертація відповідає паспорту спеціальності 14.02.01 – гігієна та професійна патологія.

Зауваження щодо оформлення і змісту дисертації

Принципових зауважень до дисертації немає.

Оцінюючи у цілому позитивно дисертацію Авдієвської Олени Георгіївни у порядку дискусії хотілось би почути від авторки відповіді на ряд запитань:

1. Як Ви можете пояснити, чим викликані особливості патологічної ураженості учнів двох міських гімназій, де в Гімназії 1 частіше зустрічаються розлади психіки поведінки та захворювання нервової системи, хвороби системи кровообігу, а в Гімназії 2 – хвороби ендокринної системи, хвороби органів дихання, кістково-м'язової системи та хвороби шкіри?

2. Серед чинників ризику погіршення стану здоров'я учнів закладів загальної середньої освіти, що обумовлені впливом родини, визначено соціальний вік та стать дитини. Як саме ці чинники впливають на стан здоров'я дітей молодшого та старшого шкільного віку?

3. Які чинники життєдіяльності дитини та її родини, як соціального інституту, мають найбільший внесок у шкільну адаптацію та успішність навчання дітей?

4. Яка ймовірна ефективність розробленої системи заходів збереження і зміцнення здоров'я учнів закладів загальної середньої освіти в умовах родини з урахуванням медико-психологічної підтримки, систематичності процесу навчання дітей, формування здоров'язбережувальної компетентності в усіх суб'єктів освітнього процесу?

Однак означені проблемні питання ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка представлена на офіційний захист.

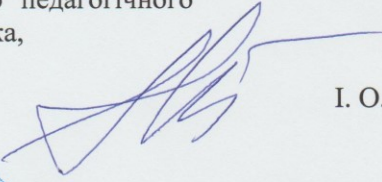
ВИСНОВОК

Дисертація Авдієвської Олени Георгіївни «Гігієнічна оцінка умов формування здоров'язберезуючого середовища в родинях учнів закладів загальної середньої освіти», є закінченою науково-дослідною роботою, присвяченою вирішенню актуальної проблеми – гігієнічній оцінці умов формування здоров'язберезувального середовища в родинях дітей шкільного віку для удосконалення системи первинної профілактики неінфекційних захворювань учнів закладів загальної середньої освіти.

За актуальністю теми, новизною отриманих результатів досліджень, практичною значущістю дисертація відповідає вимогам п. 9, 11, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656-2015п, № 1159-2015п, № 567-2016п, № 943-2019п та № 607-2020п стосовно наукових праць на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук, а її автор заслуговує на присвоєння вченого ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.02.01 – «гігієна та професійна патологія».

Офіційний опонент:

завідувач кафедри громадського здоров'я та медико - біологічних основ фізичної культури
Навчально-наукового інституту фізичної культури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка,
д. мед. н., професор

І. О. Калиниченко

